

Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění
Ateliér Grafiky II.

DIPLOMOVÁ PRÁCE

THE LAND OF ORE

Vypracoval/a: Julie Daňhelová
Vedoucí diplomové práce: MgA. Vladimír Kokolia
Oponent/ka diplomové práce: MgA. Veronika Čechová

Akademický rok 2024/2025

Diplomová práce *The Land of Ore* (v doslovném překladu kraj rud) názvem odkazuje na horské pásmo Krušnohoří, které získalo své pojmenování od slovesa krušit – procesu drcení rud za vysokého žáru a následném zchlazení ve vodní lázni. Právě díky krušnohorskému podloží, bohatě nasycenému rudnými žilami, vedla lidská stopa skrze neprostupný prales na hřebeny hor s vidinou zisku již od 12. století – do té doby se kolonizace pohoří zdržovala kvůli drsným klimatickým podmínkám pouze na jejich úpatí. Lačnění po cenných kovech zde první horníci hasili rýžováním rud z bystrin, potůčků a rašelinišť na náhorních plošinách. Proces rýžování cínovce v Krušných horách autenticky popsal Mathesius (1571, s.99): *Do rýžovišť se přivádí voda, do ní se vrypuje rašelina a odplavitelné zeminy. Hrubé valouny se vyhazují rýžovnickými vidlicemi, zatímco „dobrý kámen“ se ukládá na dně, odkud se vyzvedává lopatou a taví na tažný lesklý cín.*¹ Hlušina později vytvořila specifickou krajinu díky tzv. rýžovnickým kopečkům, které po staletích zarostly vřesy.

Po vytěžení povrchových nalezišť mířila cesta za rudami pod povrch lesů, skal a luk – středověcí horníci tak rozsáhlou sítí šachet prošípkovali hory skrz naskrz. Horníci se dostávali do dolu po kamenných stupech, žebříkách, laně vrátku nebo sklouzávali po kůži a přitom se přidržovali lana. Horninu připravovali k rubání metodou sázení ohně, tj. zapalováním hranice dřeva na čelbě chodby. Oheň, který zapalovali dvakrát týdně před přerušením rubání, způsoboval popraskání horniny, vznik sítě trhlinek. Nástroji rubáčů (lamačů) byly původně želízko a mlátek. Želízko byl ocelový klín s násadou, který lamač vrážel do skály údery mlátku. K vylamování bloků sloužily klíny, sochory a špičáky. Rychlost postupu při ražení štol a chodeb byl ve tvrdých horninách řádově několik málo centimetrů za den. Vytěžený materiál se dopravoval chodbami k těžným jamám dřevěnými trakaři nebo se tlačil v huntech – vozíkách. Z dolu se ruda původně vynášela na zádech s pomocí košů, kožených vaků nebo necek nebo se těžila vrátkem – rumpálem. Aby nedošlo k zatopení dolu, musely být přítékající podzemní vody čerpány pumpami, poháněnými na povrchu země vodním kolem. Jindy byly vody gravitačně sváděny do odvodňovacích dědičných štol, raženými z nejnižší položeného údolí společně všemi těžaři důlního okrsku a společně udržovanými (děděnými) po generace. Pro vyvolání cirkulace vzduchu horníci hloubí větrací jámy – šachty.²

V západních Krušných horách, konkrétně oblasti Kraslicka kam již přes dvacet let jezdím do obce Stříbrná, kde leží naše chaloupka, se nacházely ložiska cínu, mědi, olova, stříbra, později pak i například wolframu, a z náhorních plošin v okolí Rolavy a Přebuzi se získávala rašelina. Město Kraslice získalo v 16. století za vlády rodu Šliků statut svobodného horního města a to mu umožnilo volný přístup k vyhledávání a dobývání nerostných surovin a oddělení ložisek vyhrazených nerostů od pozemkového vlastnictví.³ Právě od 16. století v Krušných horách probíhala hornická horečka za kterou se do kraje stahovalo i velké množství lidí z jiných států (například benátčané) s vizí zbohatnutí na rudách uložených v útrobách země. Krušné hory se tak na dlouhý čas staly nejosídlenějším pohořím na evropském kontinentu, což je dnes těžko představitelné. Na Saské straně pohoří se nacházela velmi vlivná hornická města, namátkou například Annaberg, Schneeberg a Freiberg – ve Freibergu byla později v roce 1765 založena nejstarší dosud existující důlní akademie.

1,2 Rojík, Petr, 2000. Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří: Okresní muzeum a knihovna Sokolov

3 Kotěšovec, Václav, 2011. Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka: Nakladatelství Ostrov, Praha

V Annabergu žila v 16. století podnikatelka, filantropka a průkopnice krušnohorského krajkářství Barbara Uthmann (asi 1514 – 1575). Po smrti svého muže Christopha Uthmanna, jenž byl významným důlním a hutním podnikatelem, se ujala rodinného podnikání a vedla rozsáhlý těžební podnik. Podle jedné z legend bylo pro pozdější krušnohorskou krajku klíčové setkání Barbary Uthmann s belgickou emigrantkou, která ji ukázala proslulou bruselskou krajku. Barbara se od ní údajně naučila technice paličkování a rozhodla se tuto praxi rozšířit v obchodní systém pro finanční výpomoc skomírajícímu hornictví, které bylo v tu chvíli na ústupu kvůli snižujícím se ložiskům nálezů. Uthmann začala zaměstnávat stovky podomácku pracujících žen, kterým dodávala materiál a vzory pro paličkování, ale později se tato disciplína rozšířila v Krušných horách i mezi samotné horníky, kteří po večerech a během tuhých zim kdy nemohli do dolů, paličkovali pro přivýdělek jemné krajky.⁴ Kontrast nebezpečné, hrubé, manuálně náročné práce v dole a měkhoučké, citlivé práce paličkování sněhobílých krajek, jako pavučiny co spřádali na půdách a ve sklepech pavouci.

Vlastní práce

Právě tento kontrast jemného krajkářství a práce v dole mne inspirovalo pro jednu z větších kreseb vyvedené tenkým grafitem mikrotužky na ručním papíře, která je součástí mé diplomové práce. Vypůjčila jsem si pro ni motiv postav rýžující cín z hornického oltářního cyklu renesančního malíře z 16. století Hanse Hesse, který se nachází v Annabergu. Další postava inspirovaná Hesseho malbou, centrálně umístěná na druhé kresbě v prostoru důlní šachty mlátkem ve své nebinární jemnosti drtí rudu.

Série drobných kreseb na losinském papíře zaznamenává abstrahované střípky kraslického kraje – dávno zaniklá pyramidální důlní věž na Přebuzi, pohled do měděné hutě, měkké podloží Rolavského rašeliniště, schématický permoník, perforovaná škeble místními sudetskými knoflíkáři, či tetřívěk obecný, který díky svému výskytu ve vedlejších údolích znemožnil před lety stavbě vodní elektrárny.

Součástí výstavy jsou také nálezy z mého terénního výzkumu hornické minulosti – vydala jsem se do bývalého dolu na kopci Tisovec ležící přes údolí od naší chaloupky a s kladívkem jsem zkoušela štěstí zbytků ve vytěžené hlušině. Narazila jsem tak na chalkopyrit (měděnou rudu), kasiterit (cínovou rudu) a pravděpodobně stopové množství wolframitu.

Abych vnesla do instalace i druhou stranu mince – krajkářství, vytvořila jsem instalaci z nalezených dřevěných paliček a bavlněných nití, které jsem společně s dalšími látkami barvila přírodním barvivem, vytvořeným macerací lýka zplanělých třešní, jenž jako duchové tiše střeží zaniklé zahrady na kaskádovitých loukách v bývalé osadě Neudorf po odsunu sudetských Němců. Pro změnu tonality barvy látky jsem podomácku vytvořila oxidací kovu mědi a nalezených zrezlých kousků železa mořidla.

Na závěr bych chtěla zmínit, že exploatační hornická minulost v západních Krušných horách je stále velmi přítomná – termiště důlních labyrintů pod povrchem země se čas od času připomíná jemným zemětřesením, je to tak možná jediné místo v Čechách, kde lze na vlastní kůži zažít seismickou aktivitu. Doufám, že se pod povrchem tohoto pohoří budou v blízké budoucnosti prohánět jen mýtičtí permoníci a důlní duchové a člověk nechá zemi po dlouhých staletích odpočinout. Se současnou diskuzí o těžbě lithia na krušnohorském území to avšak asi nebude mít příliš dlouhé trvání.

Příloha: Rozhovor

Jednou z inspirací pro mé studium o hornické historii Krušných hor byl Petr Rojík – geolog, pedagog a spisovatel, který pochází právě z míst kde toto krušnohorské hornické šílenství začalo – z prostoru náhorních plošin a rýžovišť na Přebuzi. Byl ochoten mi poskytnout kratičký rozhovor o tomto kraji, zde je přepis z e-mailové konverzace:

Jaká je Vaše vazba na západní Krušnohoří?

Narodil jsem se tu (Přebuz na Kraslicku), chodil jsem tu do školy, mám tu domek (Rotava), který je zároveň bydlištěm, chalupou i základnou pro poznávání Krušných hor. Mám rád přírodu našich hor, historii míst, mám tu přátele, vzpomínky i očekávání.

Kudy vedla Vaše cesta zájmu o geologii?

Podvědomě asi přes rodiče, prarodiče a další příbuzné, kteří pracovali v cínovém dole na Přebuzi. Nasával jsem jejich vyprávění, brali mě na výjízdky a výlety, přes lásku k nim jsem si zamiloval i Krušné hory. Pak to byla romantika objevování nových zákoutí, fascinace kamínky v potocích a na haldách přebuzské šachty. Nakonec studium geologické literatury (už jako malý!), čtení z hornin na výletech, luštění geologické historie vzniku cínových ložisek na Přebuzi, studentské práce a hlavně studium na Přírodovědné fakultě UK v Praze a setkávání se s moudrými a laskavými profesory.

Je podle Vás z geologického hlediska Kraslicko něčím specifické?

Kraslice jsou s geologií spojené pupeční šňurou, ale málokdo z místních si to uvědomuje. Je to posloupanost dějů: rudy mědi – horničina – tavení rud – výroba měděných slitin (mosazí, bronzů) – výroba žesťových hudebních nástrojů – město hudby (hudebnické školy, výroba nástrojů, skladatelé, orchestry, specifické nástroje jako jsou saxofony, Amati, Denak). Tím jsou kraslické kovy neviditelně propojené s osudy rodin.

Jakým způsobem se do místní krajiny otiskla historie hornictví?

Mnohočetnými způsoby: rýžoviště s jejich charakteristickou morfologií, stokilometrová síť umělých kanálů, propadání terénu do podzemních prostor, změna vodního režimu, haldy hlusiny, kontaminace podzemních vod, půdy a ovzduší, škody v lesích, vznikání a zanikání sídel, kamenolomy, průmyslové činnosti navazující na hornictví a hutnictví.

Má v kraji hornictví a krajka nějakou spojitost?

Velmi těsnou, ale jinak, než se v krajkářských publikacích píše: centra hornictví, hutnictví a mincovnictví stříbra v Krušných horách (např. Annaberg, Schneeberg, Freiberg, Jáchymov) vytvořila v 16. století zbohatlickou vrstvu s vyšší kupní silou, která umožnila dámám nákup tehdy módního krajkářského zboží z území dnešní Itálie a Belgie. Místní podnikatelé se pak naučili vyrábět a obchodovat s krajkami místního původu s motivy italskými a brabantskými. Když jsem navštívil Belgii, připadal jsem si v tamních krajkářských obchodech, aspoň po stránce výtvarných vzorů, jako v Krušných horách za našich babiček.

Jaké místo v západním Krušnohoří je Vám nejbližší?

Přebuz s okolními, již částečně nebo zcela zaniklými osadami Rolava, Jelení, Chaloupky, Rudné, Nová Ves, Nancy, Ptačí, Mlýnské Chalupy, Břidlovou. Celá tato souvislá krajina, pro její hornické stopy, lesy, rašeliniště, louky a fluidum, které vyzařuje.

Jaká je podle Vás budoucnost místní krajiny?

Nevím, ale jistě bude odrážet budoucnost celého světa. Jako po všech převratech (např. 1620, 1945, 1989) vznikne vrstva lidí, která bude kořistit z Krušných hor, a vrstva patriotů, která bude hájit materiální a duchovní bohatství Krušných hor. Dnešní svět nenabízí moc optimismu. Jedinou poctivou analýzu světa v celé její komplexnosti, kterou jsem kdy četl, pochází od nedávno zesnulého papeže Františka v encyklice *Laudato si* (vyšla v českém překladu pod jménem *Buď pochválen*)⁵. Tato analýza jako jediná nabízí řešení, které je však v protikladu se současným dominantním politicko-ekonomickým zřízením západního světa. Obávám se, že lidstvo i naše Krušné hory projdou obdobím katarze, bolestné očisty. Jsem však optimistou a věřím, že vyjdou vítězně a poučeně.

Použitá literatura:

Rojík, Petr. 2000. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*: Okresní muzeum a knihovna Sokolov

Kotěšovec, Václav. 2011. *Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka*: Nakladatelství Ostrov, Praha

Javůrek, Štěpán. Urban, Michal. 2024. *Krušnohorské osudy*: MOBA